

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

УДК 81'42:81'27

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.3-3/18>**Гриненко І. В.**

Український гуманітарний інститут

Коваль А. Г.

Київський університет культури

ДИСКУРС-АНАЛІЗ ЯК ЗНАК МОВНОГО КОДУ В СЕРЕДОВИЩІ СОЦІУМУ

У роботі досліджено основи до розмаїття підходів у соціологічному аналізі дискурсу, проаналізовано підґрунтя для інтерпретацій терміна «дискурс», виокремлено значення термінів «текст», «дискурс», «мовлення», що властиві соціологічному дискурс-аналізу, розглянуто структуру, одиниці і категорії дискурсу, а також описано його деякі характерологічні риси. Запропонована наукова розвідка висвітлює дискурс як складний феномен, який «пронизує» різні наукові площини. У статті розглядаються основні проблеми оцінки цього поняття, яке залишається в центрі уваги сучасних наукових дискусій. У науковій праці приділено увагу щодо історії сучасної дискурсології, доводиться, що вона, по суті, є програмним документом для нового напрямку в мовознавстві. Дослідники теми торкаються виникнення і концептуального оформлення теорії дискурсу, висвітлюють питання сутності дискурс-аналізу, який наразі перебуває в стані розробки й уточнення. Автори звертають увагу на лінгвістичний та соціальний параметри розуміння дискурсу. Особливу роль у статті приділено дискурс-аналізу як знаку мовного коду, зануреного в соціальне середовище. Науковці розкривають належність дискурс-аналізу до міждисциплінарної сфери знань, яка ґрунтується на підвалинах таких гуманітарних і суспільних наук, як-то філософія, психологія, соціологія, етнографія, семіотика, стилістика, а також на дослідженнях і доробках у галузі штучного інтелекту тощо. Новизною цього наукового дослідження є розкриття соціолінгвістичних векторів дискурсу через призму його психолінгвістичних параметрів. У статті робиться висновок, що таке поняття, як «дискурс», не можна розглядати лише в одній площині, воно об'єднує в собі різні підходи, це – непростий когнітивно-комунікативний феномен, а дослідження даного поняття – на часі є перспективними. Результати роботи можуть бути використані під час комплексних досліджень соціологічної та психологічної природи дискурсу та підготовки соціологів, психологів і журналістів.

Ключові слова: дискурс, дискурс-аналіз, текст, мовлення, соціолінгвістика.

Вступ. Дискурс – непросте і багатогранне явище мовної діяльності, яке перебуває в центрі уваги лінгвістики та інших галузей науки. Це поняття досліджується також такими науками і царинами, як філософія, семіотика, соціальна психологія, теорія штучного інтелекту, етнографія, літературознавство, теорія комунікації. Крім переліченого, феномен дискурсу вивчається вченими різноманітних напрямів лінгвістики. У цьому ряду – когнітивна лінгвістика, психолінгвістика, прагмалінгвістика, етнолінгвістика, лінгвокультурологія тощо. Дослідники різних напрямів

науки надають самому терміну «дискурс» неоднакові тлумачення. Це, безумовно, ускладнює проблему висвітлювання дискурсу як лінгвістичного явища. До прикладу, французький мовознавець Еміль Бенвеніст зазначає, що зацікавлене ставлення до дискурсу пов'язане саме з інтересом до проблеми індивіда (мовного також), який, як передбачається, формується всередині соціального конструктивізму. Завданням цієї соціологічної теорії, на думку вченого, є дослідження комунікації «як соціального процесу побудови світу» [1, с. 21].

Постмодерновою філософією термін «дискурс» вживається задля позначення утворення, що має мисленнєво-комунікативну природу і належить до типу об'єктів, які належним чином можуть сприйматися реципієнтом лише крізь призму нелінійної парадигми.

Як справедливо зауважують І. Бойко, Л. Климанська, «аналіз дискурсу можна в широкому сенсі визначати як вивчення мови, яка розглядається комунікативно» [2, с. 105]. Будь-яке визначення дискурсу, як правило, орієнтується на концепцію мови у її використанні, зокрема в контексті як ситуативному, так і культурному, звертається увага на мову над та поза межами речення. Дослідники зазвичай надають перевагу вивченню одному з векторів з даного списку: функціоналізм, структуралізм, соціальний інтеракціонізм, соціальний конструкціонізм тощо, спираючись на конкретні переконання. Це і зумовлює актуальність статті, оскільки соціолінгвальні аспекти дискурсу є недостатньо дослідженими.

Мета статті полягає в розгляді різних підходів до трактування поняття «дискурс», розмежувати значення термінів «текст», «дискурс», «мовлення», з'ясувати категорії, одиниці і структуру дискурсу, а також описати деякі типологічні риси дискурсу.

Теоретичне підґрунтя. В основі теорії дискурсу лежить семіотика, соціологія, соціолінгвістика, комунікативістика та політологія. Досліджуване питання представлено такими іменами, як Л. Альтюссер, М. Бахтін, А. Грамші, Ж. Делез, М. Фуко, серед зарубіжних дослідників вивченням дискурсу займалися Р. Водак, Т. ван Дейк, Т. ван Левен, М. Мейер, Р. Роджерс, Н. Феркло, Л. Чоуліораки та багато інших. Російські науковці, зокрема А. Алтунян, І. Жукова, В. Карасік, І. Тартаковська досліджували дискурс-аналіз з метою вивчення проблем соціально-політичного спрямування. Оскільки на сьогодні фактично відсутня офіційно визнана точка зору на соціологічний аналіз дискурсу та наявна велика кількість підходів, це призвело до плутанини визначень тих, хто займається вивченням цієї практики соціологічних досліджень. На думку Красних В, для цього є три причини: «По-перше, соціологічний дискурс-аналіз визначається як фундаментальна конкретна процедура аналізу. По-друге, соціологічний дискурс-аналіз вважається такою практикою дослідження, якій бракує строгості, що залежить у більшій або меншій мірі від самого аналітика. Нарешті, сумніви існують щодо соціологічного дискурс-аналізу як методу аналізу як такого» [7 с. 104–105]. Власне тому варто пояснити, що представляє собою соціо-

логічний дискурс-аналіз, виокремивши його специфіку у порівнянні з іншими видами дискурс-аналізу, що проводяться дослідниками інших сфер, дисциплін, і виокремити властиві процедури саме соціологічного дискурс-аналізу.

У мовознавстві термін «дискурс» використовується доволі часто. Утім, якоїсь єдиної дефініції, яка б охоплювала всі контексти використання, наразі немає. Крім цього, проблеми визначення самого поняття «дискурс», а також методологія аналізу ще розробляються та деталізуються.

Історія сьогочасної дискурсології бере початок саме з роботи Зелліга Харріса – американського лінгвіста з українським корінням. Ця наукова праця вийшла в світ у 1952 році під назвою «Discourse analysis («Аналіз дискурсу»).

Ця наукова праця стала своєрідним маніфестом нового напрямку лінгвістики – дискурсології. Щоправда, саму назву цей сегмент мовознавства дістав не відразу, а з часом. Генезу дослідження теорії дискурсу пов'язують із школами П. Хартмана, П. Вундерліха та інших німецьких вчених, які у свій час проводили дослідження мовного вживання. До витоків теорії дискурсу відносять також і американську школу соціолінгвістичного аналізу комунікацій Г. Закса, Е. Щеглова та інші. Доклали зусиль для розвитку нового мовного напрямку з логіко-семіотичним описом різноманітних видів тексту і французькі постструктуралісти Є. Ландовський, А. Греймас та інші. Початок розвитку теорії дискурсу пов'язують також і з описом народознавчого контактування в антропологічних наукових розвідках та макетуванням вербалізації в пізнавальній (когнітивній) психології.

У 60–70-х роках ХХ ст. зароджується, набуває розвиток і формуються наукові підвалини теоретичного маркування поняття дискурсу. Це, за спостереженнями видатних мовознавців Т. ван Дейка, Б. Палека, В. Дреслера та ін., було «зумовлено не тільки прагненням структурної лінгвістики вивести синтаксис за межі речення» [3, с. 6], але, як вважають Дж. Остін, Дж. Р. Серль та ін., «розробкою прагматики мовлення» [3, с. 6], «наданням дослідженню мовлення соціальних рис» (Е. Бенвеніст, М. Бахтін та ін.) [3, с. 6], при цьому із загальною тенденцією до інтеграції гуманітарних досліджень» [3, с. 6]. Розділення ж самих понять «дискурс» і «текст» розпочалося на початку 70-х і продовжувалось практично до кінця 80-х років минулого століття. Загальноприйнято вважати, що текст – абстрактна, формальна конструкція, а дискурс – різноманітні види її актуалізації, що розглядаються з позицій ментальних процесів

та екстралінгвістичних факторів. Тому термін «дискурс» нині уже не застосовують до текстів, «зв'язки яких не піддаються відновленню з живим життям (наприклад, мертві мови)», оскільки дискурс – це текст, узятий у подієвому аспекті [3, с. 6].

У 80-х роках минулого століття Патрік Серіо – швейцарський лінгвіст, – визначив декілька формулювань самого поняття дискурсу. Видатний фахівець в області аналізу дискурсу враховував різні вектори мовознавства і площини вивчення обговорюваного терміну, рис. 1.

Беручи до уваги перше і шосте формулювання, дискурс, на відміну від мови, уподібнюється мовній діяльності. Згідно з другою дефініцією дискурс є лінійною низкою послідовностей висловлень. Третє тлумачення поняття означає висловлювання в комунікаційній обстановці. У наступному визначенні поняття «дискурс» – це бесіда, діалог. Відповідно визначення № 5, яке належить Емілію Бенвеністу, деталізується сама сутність дискурсу. Введення поняття дискурсу як соціального контексту розглядається у сьомому пункті. Ще одне, восьме трактування, належить французькій школі аналізу дискурсу, де звертається увага на сукупність процесів розуміння та утворення дискурсу.

Сучасні мовники сприймають дискурс як у широкій, так і у вузькій квінтесенціях. Дискурс у загальному значенні – це текст із контекстом. Звужене розуміння терміну – це мовно-інформативний механізм взаємодії між носієм мови та реципієн-

том. Більш розлоге розуміння термін «дискурс» дістав у кінці ХХ століття. Саме тоді поняття дискурсу набуло розмаїття, а тлумачення самого терміна набуло залежності від наукового напрямку і контексту. Занурення лінгвістів світу в «дискурсну» тему та розвиток мовознавства породив наукову дисципліну, за допомогою якої вивчаються тексти та їх зв'язок із соціумом. Із часом нове науковий вектор отримав назву «аналіз дискурсу». Статус нової дисципліни визначено міждисциплінарною сферою знань, в основі якої закладені підвалини філософії, соціології, психології. Дисципліна включає в себе також і елементи етнографії, семіотики, стилістики. Крім цього, учені-лінгвісти, які глибоко занурюються в дослідження питань, пов'язаних з аналізом дискурсу, мають можливість використовувати у свої дослідженнях найсучасніші здобутки в царині штучного інтелекту. Новітня наука все частіше стверджує, що дискурс є атрибутом соціуму.

Так, український фахівець в області комунікативних технологій Георгій Почепцов надає дискурсу статус соціолінгвістичної структури. «Дискурс – це мовна дійсність, яку покладено на соціальні координати», – стверджує вчений в одній із своїх наукових праць [4, с. 7].

До прикладу, «Лінгвістичний енциклопедичний словник» термін «дискурс» образно називає мовою, яка занурена в життя. Дискурс – це «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними

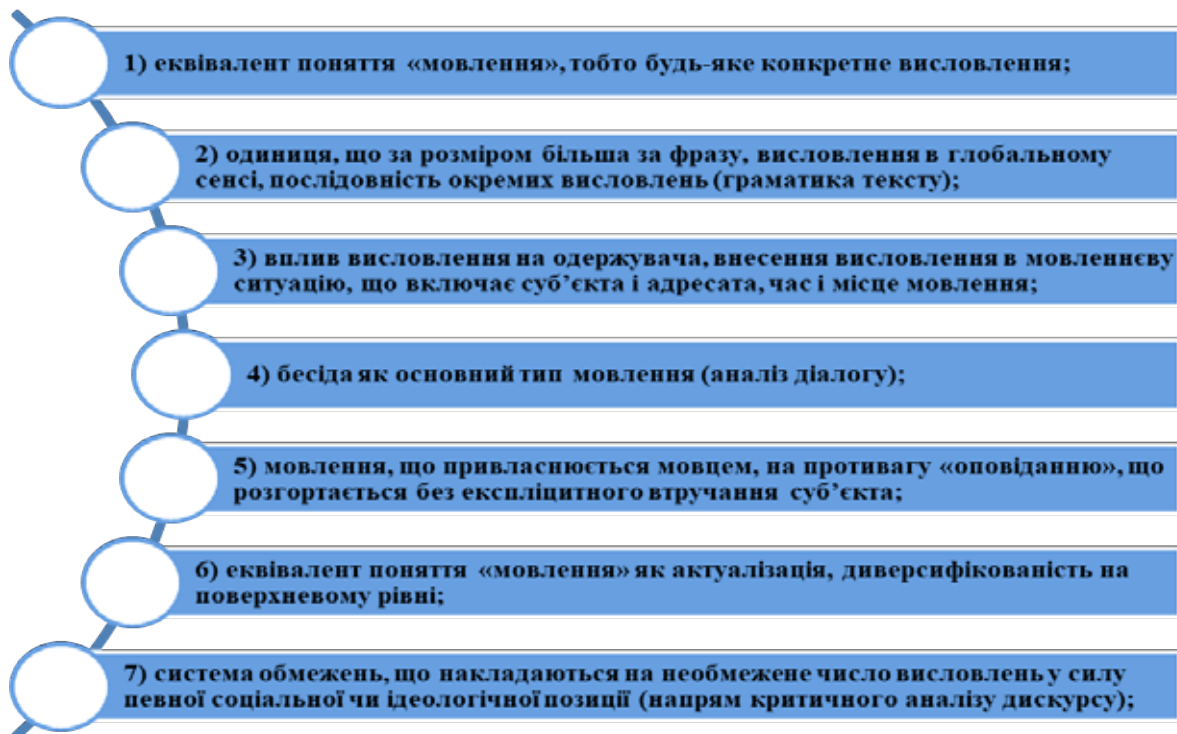

Рис. 1. Визначення дискурсу за П. Серіо [6]

та іншими факторами; текст, взятий у подієвому аспекті; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмів їх свідомості (когнітивних процесів), – саме так трактують автори словника поняття «дискурс». [5, с. 136–137].

Результати дослідження. Дискурс зазвичай пов'язують із прагматичним та когнітивним аспектами. На думку російського лінгвіста Владимира Карасика, прагматичний аспект «допомагає з'ясувати ситуацію спілкування, визначати ступінь зв'язності тексту, його комунікативної адекватності, виявляти його імплікації і пресупозиції, можливість інтерпретації. Тому дискурс у цьому аспекті має відношення до живого мовлення» [6, с. 10].

За словами В. Карасика, пізнавальний аспект звернений до розцсових, інтелектуальних здібностей співучасників комунікації. Це дає, на думку мовознавця, можливість «зрозуміти етнографічні, психологічні, соціокультурні стратегії і тактики, а також правила породження та декодування мовлення в певних умовах, які визначають у дискурсі співвідношення загального і конкретного, нового і старого, експліцитного й імпліцитного тощо» [6, с. 10].

Останні дослідження з психолінгвістики вирізняють два плани дискурсу.

Згідно з першим, мовознавчим, дискурс розглядається як результат. Другий, лінгвокогнітивний, трактує дискурс під іншим кутом – власне, як процес. Дослідники дисципліни, яка є дітищем психології і лінгвістики, стверджують, що дискурс – це повсякденна мовна практика. Особливість дефініції поняття дискурсу в психолінгвістиці зводиться до того, що під цим формулюванням мається на увазі «вербалізована мовленнєво-розумова діяльність, яка містить у собі не лише власне лінгвістичні, а й екстралінгвістичні компоненти» [6, с. 194] і «яка є сукупністю процесу та результату» [7, с. 203].

Еміль Бенвеніст заклав основу щодо теорії дискурсу як прагматизованої форми, бо саме він розділив дискурс на дві площини – площину оповідання та площину мовлення, що присвоюється

людиною, яка говорить. Поняття «дискурс» учений інтерпретує як «всіляке висловлювання, яке зумовлює наявність комунікантів: адресата, адресанта, а також наміри адресанта певним чином впливати на свого співрозмовника» [8, с. 277].

Синтезуючи різні тлумачення терміну «дискурс», професорка Катерина Серажим виокремила декілька ключових його визначень. Дослідниця акцентувала увагу на одному з понять «дискурсу», як на «зв'язному тексті у сукупності з екстралінгвістичними чинниками». До дефініцій щодо терміна, то вчена відносить також і текст, який «взятий в подієвому аспекті», а також текст, «який утворився в процесі дискусії, коли значення «на виході» стає адекватним авторському задуму». Аналізуючи вже наявні наукові нароби, К. Серажим припускає, що поняття «дискурс» теж може бути «сукупністю тематично, культурно або інакше пов'язаних текстів, що допускає розвиток доповнення іншими текстами», а також «спілкуванням, що розглядається як реалізація певних дискурсивних практик» [9, с. 12].

Спираючись на проведений аналіз наукових досліджень, можна виокремити такі типові признаки поняття «дискурс» (рис. 2).

Аби визначитися з найбільш точною дефініцією терміну «дискурс», його треба відмежувати від подібних понять. До таких, перш за все, відносяться мовна діяльність і текст.

Дехто з мовознавців розглядає поняття «дискурс» і «текст» за подібністю порівнянь речення з висловлюванням. У цій когорті – Г. Кресс, Г. Почепцов, Р. Ходж та багато інших. «При цьому не слід забувати, що, на відміну від речення, для тексту не існує ніяких зовнішніх від нього схем, що могли б заповнюватись лексично, тому текст не може розглядатися як суто структурна одиниця», – зауважує Е. Бенвеніст [1, с. 24]. Тен Адрианус ван Дейк – нідерландський лінгвіст вважає, що вирішальною характеристикою дискурсу є контекст. «Дискурс не є лише ізольованою текстовою чи діалогічною структурою. (...) Це «складне комунікативне явище, що містить у собі

отождження	співвідношення	включення	в контексті
<ul style="list-style-type: none"> з мовленням, що породжується під час комунікації 	<ul style="list-style-type: none"> з суб'єктом, часники дискурсу виникають у смисл мовних виразів 	<ul style="list-style-type: none"> у ситуацію спілкування, тобто прагматичний складник дискурсу 	<ul style="list-style-type: none"> текст в умовах його творення і сприймання разом із контекстом

Рис. 2. Диференційні ознаки дискурсу

і соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації (їхні характеристики), так і про процеси продукування і сприйняття повідомлення», – пише дослідник у одному із своїх наукових трактатів [2, с. 113].

На думку голландського мовознавця, поняття дискурсу не зводиться тільки до вербальної бесіди (мовлення). На відміну від ствердження П. Серіо (див. визначення 6), Т. ван Дейк накладає поняття дискурсу і на рукопису, який, власне, є твором мовної діяльності. Адже сприйняття та оцінка тексту унеможливлена без врахування світогляду окремо взятої людини та загальносоціального світосприйняття.

На думку російського лінгвіста Ніни Арутюнової, яка досліджувала проблеми співвідношення мовлення і дискурсу, мовлення є «конкретним говорінням, яке протікає у часі та є втіленням у звукову (включаючи внутрішнє приговорювання) або писемну форму. Під мовленням розуміють як сам процес говоріння (мовленнєву діяльність), так і його результат (мовленнєві твори, що фіксуються пам'яттю чи письмом)» [10, с. 414]. А під поняттям «дискурс» мається на увазі «мовлення, яке асоціюється зі спрямованими соціальними діями та ототожнюється з компонентом взаємодії людей та здатністю осмислено приймати навколишнє (так звані когнітивні процеси)» [10, с. 414].

Мовлення, як вважає Н. Арутюнова, – безпосередньо говоріння, а дискурс – мовлення у взаємозв'язку із мисленнєвою та соціальною діяльністю. Саме тому дискурс часто вважається діалогічною і монологічною формами. «Але це не буде класичний діалог, – зауважує у своїх трудах К. Серажим, – бо принципова діалогічність тексту (його дискурсивність) накладає на нього два різні комплекси прагматичних відбитків: стратегію і тактику адресанта. Шляхи реалізації цих компонентів будуть різними» [10, с. 410].

Ми погоджуємося з формулюванням поняття дискурсу української вченої-мовознавця Ірини Шевченко, яке вона висловила в одній із своїх наукових праць. «Дискурс – мисленнєво-комунікативна діяльність, яка протікає у соціокультурному контексті, є сукупністю процесу і результату», – підкреслює вона [3, с. 26].

У лінгвістичних дослідженнях дискурсу існує ще ряд проблем, які стосуються предмета, його базових положень і одиниць, а також методів аналізу. Це явище становить об'єкт нової когнітивно-комунікативної парадигми. «Аналіз засад цієї парадигми... свідчить, що вона виходить з ідей нелінійності та конструктивізму, притаман-

них науці періоду постмодернізму, із системно-діяльнісного розуміння мови, мовної свідомості, спілкування як взаємодії, трактує когніцію на базі людського досвіду» [1, с. 105].

У плані методології прагматичні студії дискурсу базуються на «когнітивно-комунікативній дослідницькій парадигмі», поєднанні мисленнєво-комунікативних аспектів спілкування, «визнанні активної ролі і мовця, і слухача у формуванні дискурсу», «тлумаченні дискурсивних значень як конструйованих мовцем і слухачем у дискурсі» [1, с. 116].

Щодо об'єкта і предмета оцінювання самого поняття дискурсу, то, на думку І. Шевченко, це – «багатогранна мовно-когнітивно-комунікативна предметно-пізнавальна сфера». У одному із своїх наукових трудів учена-лінгвістка диференціює зазначену вище сферу на три площини:

- аспект мовного використання [3];
- когнітивний аспект [3];
- соціально-прагматичний аспект [3].

«Категорії дискурсу екстраполюються і на категорії тексту-результату, і на такі, що характеризують дискурс-процес», – відзначає І. Шевченко [3, с. 108].

Категорії дискурсу, як і категорії тексту, на думку української дослідниці, інтегровані одна в одну, що ускладнює їх розмежування [3, с. 109]. Поміж ними доволі символічно вирізняються категорії більш характерні для тексту «як результату дискурсивного процесу». До них І. Шевченко відносить «когезію, когерентність, прийнятність, інформативність, інтенційність, адресатність, ситуативність, інтертекстуальність» тощо [3, с. 109]. До «категорії дискурсу як процесу» вчена зараховує «інтердискурсивність, метакомунікативність, зміну ролей, комунікативні принципи» [3, с. 109].

Тематична, структурна і стилістична спільність – найбільш типові, конструктивні атрибути дискурсу. Щодо одиниць дискурсу, то школа конверсаційного аналізу вважає одиницями дискурсу розмову, топик, послідовність, суміжну пару, репліку. Серед одиниць дискурсу дослідники виділяють комунікативну взаємодію, трансакцію, обмін, хід, комунікативний акт. Мінімальною одиницею комунікативної дії визначають комунікативний акт, а одиницею комунікативної взаємодії – обмін.

В одній із монографій І. Шевченко знаходимо умовивід, що побудова дискурсу – це «ієрархія одиниць, перелічених за ступенем зменшення: мовленнєва подія (...), трансляція (...), крок (...), хід (...), мовленнєвий акт (...))» [3, с. 116].

Отже, щонайменшою одиницею дискурсу слід виділяти саме мовленнєву дію – мовленнєве взаємодіяння носія мови та реципієнта «для досягнення певних перлокутивних цілей мовця шляхом конструювання ними дискурсивного значення у ході спілкування», як вважає І. Шевченко [3, с. 113].

В одній із наукових праць харківських дослідників мови знаходимо таке припущення: «Поєднані у послідовність, мовленнєві акти утворюють мовленнєвий хід, хоча мовленнєвий хід може складатися і з одного мовленнєвого акту. Зв'язані мовленнєві ходи у послідовність складають мовленнєвий крок, або обмін. Послідовність мовленнєвих кроків – трансляція – відповідник поняття (мікро)діалогу в мовленні. Найбільшим елементом структури дискурсу є мовленнєва подія – закінчене мовленнєве спілкування, розмова, що в мовленні відповідає (мікро) тексту» [9, с. 128].

За побудовою дискурсу лінгвісти ділять його на простий і складний. Складні дискурси – це, до прикладу, депутатські дебати з певних проблем чи слухання, які можуть тривати не один день. Структурні ж особливості дискурсу зберігаються протягом усього терміну дебатів.

Чимала кількість типології дискурсу – наслідок того, що в базис класифікацій закладено неординарні наукові традиції. До прикладу, В. Карасик вирізняє в інституційному такі підтипи дискурсу: «науковий, масово-інформаційний, політичний, релігійний, педагогічний, медичний, військовий, юридичний, дипломатичний, діловий, рекламний, спортивний» та інші [6, с. 157].

Більшість мовознавців припускає, що «статична типологія дискурсу є багатостороннім явищем, де повнота опису залежить, з одного боку, від розробленої на даний момент критеріальної бази (...) З іншого боку, системність дискурсу зумовлює можливість виділення не тільки типів, а й окремих підтипів дискурсу» [9, с. 234–235].

Мовознавці І. Шевченко й О. Морозова визначають типи та підтипи дискурсу за його ключовими ознаками. Якщо йдеться про форму дис-

курсу, то, за умовиводом згаданих співавторів, це усна і письмова. Щодо маркування за типом мовлення, то тут, звісно, – діалогічний та монологічний. Стосовно адресатної дефініції І. Шевченко й О. Морозова пропонують поділити дискурс теж на два види – персональний та інституційний.

Мовознавець І. Шевченко та її співавтори у одній з монографій наголошують на такому умовиводі: «За умов різних загальних настанов, комунікативних принципів реалізуються аргументативний (переговори, обмін думками), конфліктний (лайка, сварка, бійка тощо) та гармонійний (унісон) типи дискурсу» [3, с. 135]. За соціально-ситуативним параметром ці дослідники виділяють такі підтипи інституційного дискурсу: «політичний, адміністративний, юридичний, військовий, релігійний, медичний, діловий, рекламний, педагогічний, спортивний, науковий, медичний» [3].

Згадані нами науковці розставляють акценти на окремих ознаках адресата та адресанта. Таким чином, мовознавцями було визначено конкретні види груп та комунікантів (рис. 3).

Такі характеристики дискурсу як от інформативність та функціональність поділяють на два підвиди спілкування – інформативне і фактичне. Якщо ж розглядати формальні й змістовні якості у функціонально-стильовому плані, дискурси маркують за жанрами й індексами мовлення. За нашими спостереженнями таких можна назвати декілька: художній, публіцистичний чи то офіційний, неофіційний тощо.

З позиції ж соціології, як вважає мовознавець Лариса Климанська, дискурс-аналіз – це «дослідницька програма, вбудована в соціологічну традицію з метою вивчення дискурсивного конструювання символічних порядків. Дискурс постає як мова, текст, обговорення, візуальний образ, використання символів, які мають використовуватися акторами за визначеними соціальними інструкціями, і, отже, дискурси можна вважати реальною соціальною практикою. Дискурс-аналітичні дослідження пов'язані з реконструкцією

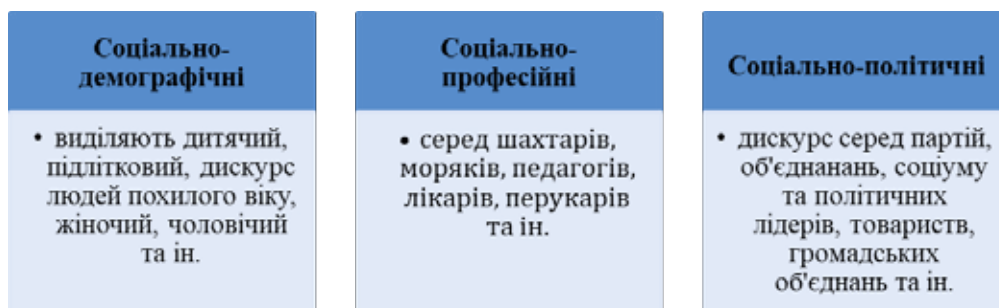

Рис. 3. Виокремлення груп комунікантів

процесів, які відбуваються в соціальному конструюванні, об'єктивації, комунікації та легітимації структур значень в інституційній сфері на публічних аренах» [8, с. 107].

Висновки. Отже, на підставі досліджування нами питання можна зробити такий умовивід: «дискурс» як різновекторне поняття не бажано розглядати лише в одній якійсь площині. Адже воно всотує в собі неоднакові наукові й практичні методології. Це – достатньо складне когнітивно-комунікативне явище. Оскільки природа дискурсу пов'язана двома аспектами, можемо констатувати, що, власне, прагматичний аспект стосується живого мовлення, натомість когнітивний аспект розкривається через ментальні складові учасників комунікації. Аналіз психолінгвістичних досліджень дав можливість виділити два плани дискурсу: лінгвістичний та лінгвокогнітивний, які є взаємопов'язаними. Дискурс – це широке поняття, яке включає в себе текст і мовлення, є мисленнєво-комунікативною діяльністю, що реалізується в соціокультурному контексті.

Категорії дискурсу пов'язані між собою, інтегровані одна в одну, через що їх складно розмежувати. Конструктивними ознаками дискурсу можемо назвати тематичну, стилістичну і структурну єдність. Мінімальною одиницею визначаємо мовленнєвий акт, найбільшим елементом структури дискурсу можемо назвати мовленнєву подію.

Окрім того, спираючись на роботи мовознавців, можемо дискурс поділити на такі типи:

- простий і складний (за структурою);
- усний і письмовий (за формою);
- монологічний і діалогічний (за видом мовлення);
- інституційний і персональний (за адресатною характеристикою);
- політичний, адміністративний, юридичний, рекламний, педагогічний;
- спортивний тощо (за соціально-ситуативним маркуванням).

Крім перелічених параметрів, дискурс як феномен можна поділити за функціональністю та інформативністю, а також за жанрами та індексами мовлення.

Це явище є багатогранним і потребує конкретизації при вивченні певних його аспектів. У методології і предметній сфері дискурсу відбуваються прагматичні студії. Проблема типології дискурсу базується на відсутності певного принципу класифікації. Для соціологів, у першу чергу, цікавим є те, що торкається процесів соціальної проблематизації та аналітичного сприйняття соціальних наслідків цих процесів. У майбутньому плануємо провести повномасштабний дискурс-аналіз, щоб проілюструвати процедурні елементи та різні методологічні підходи дискурс-аналізу.

Список літератури:

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика / пер. с фр. Ю. Н. Каулова и др.; под. ред. и с вступ. ст. Ю. С. Степанова. Москва : Прогресс, 1974. С. 276–279.
2. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация: сборник работ / сост. В.В. Петрова ; пер. с англ. яз. под ред. В.И. Герасимова. Москва : Прогресс, 1989. 312 с.
3. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : монографія / під загальн. ред. І.С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. 428 с.
4. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. Київ, 2007. 252 с.
5. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва, 2009. 1258 с.
6. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
7. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации : курс лекций. Москва, 2001. 168 с.
8. Климанська Л.Д. Соціологічна версія дискурс-аналізу. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2014. Вип. 20. С. 104–110.
9. Переклад у наукових дослідженнях представників харківської школи / за ред. Л.М. Черноватого, О.А. Кальниченка, О.В. Ребрія. Вінниця : Нова книга. 2013. 568 с.
10. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. Київ, 2002. 146 с.
11. Склярєнко О. Текст та дискурс. Проблематика трактування. *Семантика мови і тексту: матеріали ІХ Міжнародної наук.-практ. конф., 26-28 верес.* 2006 р. Івано-Франківськ, 2006. С. 409–411.
12. Арутюнова Н.Д. Речь. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва, 2004. С. 414–416.
13. Столярова Л.П., Тычинская Н.Л. Текст как основное звено в пространстве дискурса. *Дискурс у комунікаційних системах: зб. наук. статей*. Київ, 2004. С. 15–23.

Grinenko I. V., Koval A. H. DISCOURSE ANALYSIS AS A SIGN OF THE LANGUAGE CODE IN THE SOCIETY

The paper explores the basics of the diversity of approaches in the sociological analysis of discourse, analyzes the basis for interpretations of the term “discourse”, highlights the meaning of the terms “text”, “discourse”, “speech” inherent in sociological discourse analysis, considers the structure, units and categories of discourse, and also describes some of its characterological features. The proposed scientific research highlights discourse as a complex phenomenon that “permeates” various scientific planes. The article considers the main problems of evaluation of this concept, which remains in the center of attention of modern scientific discussions. The scientific work focuses on the history of modern discourse, arguing that it is, in fact, a program document for a new direction in linguistics. Researchers of the topic touch on the emergence and conceptual design of discourse theory, highlight the essence of discourse analysis, which is currently being developed and refined. The authors pay attention to the linguistic and social parameters of understanding discourse. A special role in the article is given to discourse analysis as a sign of the language code immersed in the social environment. It is defined as an interdisciplinary field of knowledge based on sociology, psychology, development of artificial intelligence, ethnography, semiotics, stylistics, philosophy. The scientific novelty of the work lies in the disclosure of sociolinguistic vectors of discourse through the prism of its psycholinguistic parameters. The article concludes that such a concept as “discourse” can not be considered in only one plane, it combines different approaches, it is a difficult cognitive-communicative phenomenon, and the study of this concept – in time, are promising. The results of the work can be used in comprehensive research of the sociological and psychological nature of discourse and training of sociologists, psychologists and journalists.

Key words: *discourse, discourse analysis, text, speech, sociolinguistics.*